

Melita Švob, Pavle Jonjić,
Sonja Podgorelec, Karmen Brčić
*Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*

Primljeno: 04.12.90.

PONAŠANJE UČENIKA MIGRANATA I NEMIGRANATA

SAŽETAK

Autori analiziraju dio rezultata istraživanja "Rast i razvoj djece migranata" u kojemu nastavnici procjenjuju ponašanje učenika u školama. Uzorak je sastavljen od tri grupe učenika zagrebačkih osnovnih i prvih razreda srednjih škola: 1) povratnika iz Njemačke, 2) učenika nemigranata (kontrolna grupa) i 3) učenika nemigranata čiji roditelji žive u inozemstvu, ukupno 300 učenika (po 100 u svakoj grupi). Procjenu ponašanja nastavnici su izvršili s pomoću "Rutterova upitnika o ponašanju učenika". Rezultati pokazuju da u sve tri grupe ima djece koja manifestiraju neke poremećaje u ponašanju, ali se grupe razlikuju s obzirom na vrstu izraženog poremećaja. Tako među učenicima-povratnicima koji imaju neke poremećaje u ponašanju najčešće ih iskazuju kroz oblike neurotskog ponašanja i oni su najmanje omiljeni među suučenicima. Najviše problema u ponašanju zamjećuju nastavnici u djece nemigranata, kontrolne grupe, (13 od 100 po Rutterovim kriterijima): u njih je agresivno ponašanje najdominantnije. Ta su djeca najosamljenija i često se nastavnicima tuže i jadaju. Među učenicima nemigrantima čiji su roditelji u inozemstvu ima onih kojih se ponašanje svrstava u neurotsko (s izraženom anksioznošću) i sa češćim izbjegavanjem škole. Rezultati istraživanja upozoravaju da je potreban različiti pristup nastavnika pojedinim grupama djece jer se njihovi problemi ipak razlikuju, a škola danas ne polaže dovoljnu pozornost razlikama u ponašanju učenika.

Uvod

"Dijete ne formira svoja znanja individualno već ih stvara na svoj način u zajednici sa onima koji dijele osjećaj i pripadanje istoj kulturi" (2:127). Kako dozrijeva za školu, od djeteta se sve više očekuje da postupa u skladu s realnošću, da na primjer nauči određene vještine koje zahtijeva kultura u kojoj živi. Među takvim vještinama jest pisanje, čitanje, surađivanje s drugima u organiziranim i strukturiranim aktivnostima (3:125). Djeca koja su s roditeljima boravila u inozemstvu, povratkom u domovinu uključuju se u za njih novu socijalnu i kulturnu sredinu, i to se odražava na njihovu ponašnju među vršnjacima i u školskoj sredini. Mnoga od ove djece koja su rođena u inozemstvu, ili su otišla tamo u svojoj vrlo ranoj dobi, proces "povratka kući" često doživljavaju kao novu "emigraciju" u zemlju odakle su potekli njihovi roditelji, u zemlju koju poznaju po "romantiziranim" uspomnama svojih roditelja, a u stvarnosti malo ili nimalo jer su u njoj boravili samo u vrijeme školskog raspusta ili praznika(5). Kontakti u novoj sredini s grupom vršnjaka, školom i društvenim vrijednostima za takvu djecu mogu biti veliko razočaranje. Slika o domovini svojih roditelja sa kojom su došli iz inozemstva ne odgovara realnosti s kojom se susreću.

Migracije ne utječu samo na onu djecu koja su boravila u inozemstvu, već ostavljaju trag i na onoj djeci kojoj su roditelji u inozemstvu, a ona žive s rodbinom ili starateljima u domovini. Prema istraživanju provedenom 1986. (4) procjenjuje se da oko polovine migranata iz Jugoslavije na radu u SR Njemačkoj ima djecu u Jugoslaviji, i to mahom školske dobi. Problemi te djece često su zanemareni u empirijskim istraživanjima i izučavanjima problematike vanjskih migracija. Očekivati je da djeca koja žive odvojeno od jednog ili oba roditelja često od rođenja imaju specifične probleme koji se razlikuju od problema njihovih vršnjaka: onih koji su živjeli u inozemstvu s roditeljima i onih čiji roditelji nisu migranti.

Prilikom istraživanja "Rast i razvoj djece migranata", što ga je proveo Institut za migracije i narodnosti u suradnji sa Zavodom za zaštitu majke i djece,¹ obuhvaćena su uz djecu migrante i djeca nemigranti roditelji kojih borave u inozemstvu, a kao kontrolna grupa, djeca nemigranti čiji roditelji žive u domovini.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je ustanoviti položaj i probleme djece koja su na različite načine zahvaćena procesom migracije, bilo da su sama boravila u inozemstvu s roditeljima, bilo da su njihovi roditelji u inozemstvu. U ovom tekstu posebice ćemo se baviti onim dijelom istraživanja koji se odnosi na ponašanje djece u školi. Htjeli smo utvrditi razlikuje li se ponašanje djece koja su boravila u inozemstvu i djece čiji su roditelji u inozemstvu od ponašanja djece koja nisu zahvaćena migracijama. Pri tome smo dali naglasak na poteškoće u ponašanju.

Uzorak istraživanja

Istraživanje je izvršeno na 300 učenika od četvrtog do osmog razreda osnovne škole i prvog razreda srednje škole na području Zagreba. Učenici su bili polaznici 29 osnovnih i 18 srednjih škola.

Uzorak sačinjavaju tri grupe djece od po sto učenika izjednačenih po nekim osobinama (spolu, dobi i razredu koji pohađaju). Prva grupa sastojala se od učenika migranata povratnika, druga (kontrolna grupa) od učenika nemigranata, a treća grupa od učenika čiji su roditelji migranti, a oni sami nisu nikad živjeli u inozemstvu.

Uzorkovanje je napravljeno na osnovi karakteristika djece povratnika iz SR Njemačke na području grada Zagreba. To su bila djeca koja su najmanje pet godina živjela u SR Njemačkoj i u posljednje tri godine vratila se u Zagreb. Podaci o djeci povratnicima dobiveni su na osnovi evidencije nostrificiranih školskih diploma (svjedodžbi) djece koja su se vratila iz inozemstva u Zagreb, i prema podacima školskih pedagoga i iz školskih dispanzera. Prema zadanim kriterijima (dužini boravka u inozemstvu i vremenu povratka) uspjelo se na području Zagreba obuhvatiti sto ispitanika. Na osnovi osobina grupe migranata (spol, starost i razred) formirane su ostale dvije grupe. Svaka od tih triju grupa bila je sastavljena od po 51 dječaka i 49 djevojčica. Trideset posto uzorka sačinjavali su učenici od 10 do 12 godina, a ostatak učenici od 13 do 15 godina.

¹ Istraživanje djece povratnika iz Njemačke pripremljeno je sa Centre of Mental Health u Ateni koji upotrebom istih metoda istražuje grčku djecu povratnike iz Njemačke.

Metode istraživanja

U istraživanju "Rast i razvoj djece migranata" korišteno je više upitnika:

1. Demografski upitnik sa socioekonomskim podacima o djetetu i njegovoj obitelji, i podacima o migracijskom iskustvu. Upitnik su ispunjavali uz pomoć anketara roditelji ili staratelji djeteta.
2. Na Achenbachovu upitniku roditelji ili staratelji odgovarali su na niz pitanja o ponašanju djeteta.
3. Achenbachova "ček lista" ispituje socijalnu kompetenciju djece (druženje, hobije, sportske i kulturne aktivnosti itd.). Upitnik su popunjavala djeca ili roditelji.
4. Zdravstveni upitnik ispunjavali su liječnici pedijatri na osnovi pregleda djeteta, pregleda zdravstvenih kartona i mjerenja osnovnih parametara djetetova rasta i razvoja.
5. Schallerov test (12) mjerio je stavove djece prema školi i njihove osjećaje prema raznim aspektima školske situacije.²
6. Rutterov upitnik jest test kojim se otkrivaju eventualni poremećaji ponašanja učenika. Upitnik je popunjavao nastavnik.

U ovom članku bavit ćemo se analizom podataka koji se odnose na ponašanje učenika u školi (za koje je korišten "Rutterov upitnik za nastavnike"(11)). Pretpostavlja se da razrednik najbolje poznaje probleme učenika u svom razredu, te da može dati najrelevantniju ocjenu njihova ponašanja. Zato su upitnik ispunjavali razrednici učenika koji su obuhvaćeni našim uzorkom, pošto su dobili upute o načinu ispunjavanja upitnika.

Rutter je godine 1967. konstruirao upitnik i prilikom njegova testiranja izdvojio dva tipa poremećaja u ponašanju ("asocijalno" i "neurotsko"). U kasnijoj primjeni upitnika u istraživanju na Novom Zelandu (6) izdvojen je još jedan oblik poremećaja u ponašanju, tzv. "hiperkinetički".

Upitnik sadrži ukupno 26 tvrdnji (vidi prilog 1) na koja su nastavnici mogli odgovoriti na tri načina: "ne odnosi se na dijete" (vrijednost odgovora 0), "donekle se odnosi na dijete" (vrijednost odgovora 1) i "sigurno se odnosi na dijete" (vrijednost odgovora 2). Standardizacijom je Rutter došao do kriterija po kojem kod one djece čiji bodovni zbroj jeste 9 i viši od 9 postoje indicije izvjesnog poremećaja u ponašanju. Ovaj upitnik nije standardiziran na školskoj djeci u nas, te kriterije koje je zadao Rutter koristimo samo orijentacijski prilikom interpretacije podataka u ovom radu.

Ispunjeni upitnici obrađeni su na slijedeći način. Najprije je napravljena osnovna obrada podataka (frekvencije i postoci odgovora), zatim su uspoređeni podaci da bi se utvrdila povezanost tvrdnji. Faktorska je analiza izvršena za svaku grupu ispitanika posebno. U obradi pojedine grupe nisu korištene sve tvrdnje, jer su se neke pokazale kao nedovoljno značajne. Ekstrahirane su najprije glavne komponente korelacijskih matrica prvog reda. Ekstrahirane i ortogonalne komponente dobivene tim postupkom transformirane su u ortooblique pozicije. Na taj je način izlučeno po pet faktora za svaku promatranu grupu učenika.

² Dio rezultata israživanja objavljen je u članku "Uključivanje djece povratnika u škole"(13).

Hipoteza

"Objašnjenje različitosti ponašanja kod različitih pojedinaca leži u tome što je gotovo cjelokupno ponašanje čovjeka naučeno i što je to ponašanje rezultat individualnog kontakta pojedinca s okolinom. Jedino su neki najjednostavniji oblici ponašanja determinirani nasljeđem i urođeni. To su urođeni refleksi i jednostavne reakcije." (3: 351)

Učenici koji su obuhvaćeni ispitivanjem pohađaju iste škole, međusobno se družu i susreću, svladavaju iste školske programe. Osnovna razlika triju grupa u uzorku jest njihovo migracijsko (ne)iskustvo. Pretpostaviti je da školska sredina podjednako utječe na ponašanje učenika, a da razlike nastaju zbog činilaca uvjetovanih izvan škole, u ovom slučaju migracijskog faktora.

Nul hipoteza glasi: *Ne razlikuje se ponašanje u školi među grupama: 1. djece migranata povratnika, 2. djece nemigranata (kontrolna grupa) i 3. djece nemigranata čiji su roditelji u inozemstvu.*

Rasprava o rezultatima istraživanja

"Veća i učestalija odstupanja od normi uobičajenoga intelektualnog, emocionalnog i socijalnog ponašanja smatraju se poremećajima. Poremećaji ponašanja uglavnom su prolazni. Takve promjene u ponašanju nestaju ili same od sebe, sazrijevanjem i učenjem (prilagođavanjem), ili uz pomoć sustavnih terapijskih postupaka. Poremećaji koji se ni uz temeljit tretman ne mogu ukloniti – znak su ometenosti u razvoju i/ili bolesti" (1: 200).

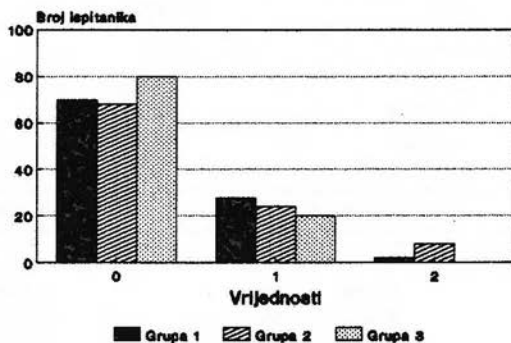
Prvi korak u analizi bio je promatranje distribucije frekvencija tvrdnji o ponašanju djece prema njihovoj pripadnosti jednoj od grupa.

Utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika među grupama s obzirom na varijablu "usamljenost" ($X^2 = 12.87095$, $df = 4$, $p = 0.0119$). Nastavnici procjenjuju da su najusamljenija djeca iz kontrolne skupine (slika 1). Među njima najviše je djece za koju nastavnici sa sigurnošću tvrde da su usamljena. Najmanju usamljenost u školi (iako ih je popriličan broj u sve tri grupe) pokazuju djeca čiji su roditelji u inozemstvu.

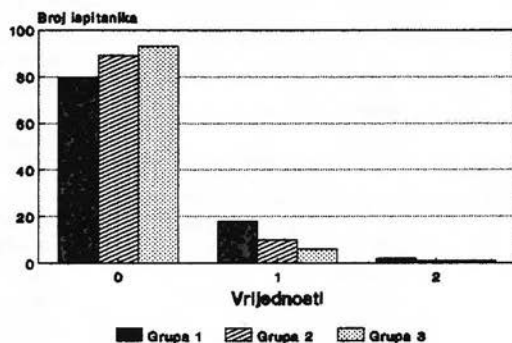
Po Jungu usamljenost (izolacija) jest osjećaj psihološke otuđenosti od drugih. Jung (9: 377) psihičku izolaciju izvodi iz dubokih tajni, samostalno ili kolektivno usvojenih, gdje osjećaji moraju biti čuvani (skriveni) od drugih. U psihoanalizi usamljenost se definira kao obrambeni mehanizam koji funkcionira nesvjesno i dijeli svjesne psihološke ciljeve od nekih neprihvatljivih činova ili impulsa i njihova izvora svijesti. Gledano razvojno, usamljenost (odvajanje) može biti uvjetovana skupom sociokulturnih faktora ili prostornih uvjeta. Nastavnici su također zamijetili da su među suučenicima najmanje omiljena djeca koja su došla iz inozemstva (slika 2). Ukoliko se promatra svako dijete pojedinačno s obzirom na broj poteškoća u ponašanju, najviše učenika s poremećajima u ponašanju zamjećeno je među onima iz kontrolne grupe. Između ostalog, oni se češće jadaju i tuže da ih nešto boli od učenika iz drugih dviju promatranih skupina (slika 3).

Promatrajući rezultate faktorske analize među učenicima koji su živjeli u inozemstvu mogli bi posebno izlučiti prvi, treći i peti. Te bi faktore mogli naznačiti kao faktore poremećenog ponašanja.

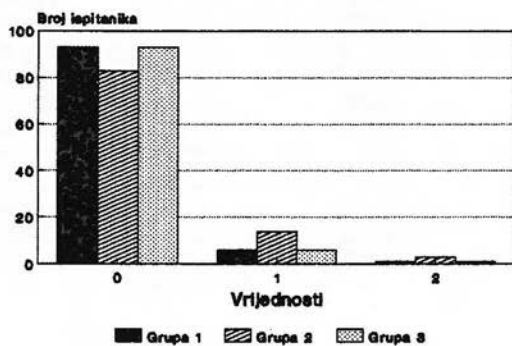
Slika 1 Usamljenost

Slika 2 Nevoljenost

Slika 3 Jadanje

Tablica 1 – Faktori ponašanja djece povratnika iz inozemstva

FAKTOR	Eigenvalue	Udio u zaj. varijanci	Kumulativni postotak
I	6.38181	31.9	31.9
II	2.16936	10.8	42.8
III	2.03464	10.2	52.9
IV	1.37708	6.9	59.8
V	1.15352	5.8	65.6
Broj varijable	Saturacija	Sadržaj varijable	
FAKTOR I			
2	.68991	"markiranje"	
6	.65972	nevoljenost	
7	.71147	zabrinutost	
8	.84539	osamljenost	
10	.72977	osjeća se jedno	
14	.63608	izostanak iz škole	
17	.60055	uplašenost	
FAKTOR II			
5	-.78110	tuče se	
11	-.88066	trzanje, tikovi	
17	-.63995	uplašenost	
25	-.89394	govorni problemi	
FAKTOR III			
1	.90740	nemir	
2	.45252	"markiranje"	
3	.77806	vrpoljenje	
5	.41982	tuče se	
9	.59580	razdražljivost	
14	.55197	izostanak iz škole	
15	.68943	neposlušnost	
16	.66566	dekoncentracija	
FAKTOR IV			
6	-.42899	nevoljenost	
9	-.66712	razdražljivost	
10	-.49199	osjeća se jedno	
15	-.58859	neposlušnost	
22	-.86462	tuži se	
25	-.44380	govorni problemi	
26	-.90928	tiranizira druge	
FAKTOR V			
13	.78916	grize nokte	
16	.42757	dekoncentracija	
19	.64553	laganje	

U *prvom faktoru* osamljenost, zabrinutost, potištenost ukazuje na neurotske tegobe učenika. Praćene su izbjegavanjem škole ili izostankom iz škole što pokazuje nezadovoljstvo učenika školskom sredinom, i nelagodnom koju ta sredina kod učenika stvara. U *trećem faktoru* nemir i vrpoljenje pokazatelji su koji dominiraju. Ukazuju na hiperkinetično ponašanje, koje je donekle povezano sa agresivnošću (neposlušnost prema nastavniku, razdražljivost i tučnjava sa suučenicima), te dekoncentracijom na nastavi i izbjegavanjem škole. U *petom faktoru* grickanje nokata ukazuje na neurotsko ponašanje. To je vezano s laganjem i dekoncentracijom na nastavi.

Među djecom koja nisu nikada migrirala i čiji roditelji nisu nikad bili u migraciji (kontrolna grupa) izlučeni su slijedeći faktori koji ukazuju na poremećaje u ponašanju: prvi, drugi, treći, četvrti i peti.

Tablica 2 – Faktori ponašanja djece nemigranata (kontrolna grupa)

FAKTOR	Eigenvalue	Udio u zaj. varijanci	Kumulativni postotak
I	5.10396	28.4	28.4
II	2.92677	16.3	44.6
III	1.70630	9.5	54.1
IV	1.16547	6.5	60.6
V	1.10839	6.2	66.7

Broj varijable	Saturacija	Sadržaj varijable
FAKTOR I		
1	.80250	nemir
3	.80063	vrpoljenje
5	.69328	tuče se
6	.49343	nevoljenost
9	.81779	razdražljivost
11	.70216	trzanje, tikovi
15	.73315	neposlušnost
16	.82225	dekoncentracija
19	.52084	lažljivost
20		krade
FAKTOR II		
6	.52418	nevoljenost
7	.70722	zabrinutost
8	.67654	osamljenost
10	.76674	osjeća se jadno
17	.78849	uplašenost
18	.43338	pretjerana pedantnost
FAKTOR III		
14	.63890	izostanak iz škole
19	.46787	lažljivost
20	.85579	krade

Broj varijable	Saturacija	Sadržaj varijable
FAKTOR IV		
13	.68352	grize nokte
24	.61309	mucanje
FAKTOR V		
5	.46263	tuče se
11	-.44893	trzanje, tikovi
18	-.51832	pretjerana pedantnost

U *prvom faktoru* izraženo je hiperkinetičko ponašanje (vrpoljenje, nemir), vezano uz agresivnost (tučnjavu sa suocenicima, neposlušnost, razdražljivost), te neurotske smetnje (trzanje, tikovi). Taj faktor ukazuje na povezanost hiperkinetičkoga i agresivnog ponašanja uz koje se manifestiraju i neurotske smetnje. Pokazatelji *drugog faktora* (uplašenost, potištenost, zabrinutost, osamljenost) elementi su neurotskoga ponašanja. *Treći faktor* više ukazuje na devijantno socijalno ponašanje nego na psihičke smetnje. *Četvrti faktor* koji se manifestira u grickanju nokata i mucanju ima tipične karakteristike neurotskog ponašanja. *Peti je faktor* agresivnog ponašanja.

Među učenicima nemigrantima čiji su roditelji ili jedan od roditelja u inozemstvu tri faktora ukazuju na poremećaje ponašanja: prvi, drugi i treći.

Tablica 3 – Faktori ponašanja djece nemigranata čiji su roditelji u inozemstvu

FAKTOR	Eigenvalue	Udio u zaj. varijanci	Kumulativni postotak
I	4.32598	27.0	27.0
II	2.32206	14.5	41.5
III	1.67268	10.5	52.0
IV	1.37553	8.6	60.6
V	1.13520	7.1	67.7
Broj varijable	Saturacija	Sadržaj varijable	
FAKTOR I			
1	.83939	nemir	
3	.87790	"markiranje"	
9	.49649	razdražljivost	
15	.67849	neposlušnost	
16	.86109	dekoncentracija	
19	.45523	lažljivost	
FAKTOR II			
7	.82522	zabrinutost	
8	.74506	osamljenost	
10	.61639	osjeća se jedno	
17	.76492	uplašenost	

Broj varijable	Saturacija	Sadržaj varijable
FAKTOR III		
1	-.45722	nemir
2	-.89213	"markiranje"
14	-.88965	izostanak iz škole
15	-.42935	neposlušnost
FAKTOR IV		
5	-.81417	tuče se
6	-.84630	nevoljenost
9	-.54531	razdražljivost
19	-.60796	lažljivost
FAKTOR V		
13	.48927	grize nokte
15	.45422	neposlušnost
18	.79423	pretjerana pedantnost

U prvom faktoru izbjegavanje škole praćeno je dekoncentracijom na nastavi i nemirnim ponašanjem. U drugom faktoru zabrinutost, uplašenost, osamljenost i osjećaj potištenosti ukazuju na neurotske smetnje. Pretjerana pedantnost i griženje nokata u petom faktoru elementi su neurotskog ponašanja.

Kod sve tri promatrane grupe učenika ima onih kod kojih nastavnici zamjećuju poremećaje u ponašanju. Ukoliko bi se primjenio Rutterov kriterij bodovanja na rezultate ovog istraživanja u kontrolnoj grupi bilo bi 13, među učenicima povratnicima 10 i u grupi učenika čiji su roditelji u inozemstvu 8 učenika sa indicijama poremećenog ponašanja. Međusobno se razlikuju po tome koji je od oblika poremećaja u ponašanju dominantan za pojedinu grupu. Kod djece s poremećajima u ponašanju koja su boravila u inozemstvu naglašeno je neurotsko ponašanje, a manje agresivnost i nemir kojima odgovaraju na svoje nezadovoljstvo školskom ili širom socijalnom okolinom. "Neurotski poremećaj" objašnjava se kao dugotrajni mentalni poremećaj koji izaziva tjeskobe i kojega pojedinac doživljava kao nešto neprihvatljivo i strano (tuđe), ali još uvijek postoji kontakt s realnošću i nema očiglednog organskog poremećaja. Karen Horney (9: 473) govori o "neurotskoj soluciji", gdje je odluka ili konflikt baziran na isključivosti nesvjesnog konflikta.

Za razliku od njih, djeca koja nisu boravila u inozemstvu i čiji roditelji nisu u inozemstvu, a imaju probleme u ponašanju pokazuju povećanu agresivnost, a manje druge oblike poremećenog ponašanja. Agresivnost (u širem smislu samopotvrđivanje) jest tendencija da se ne bira put do ostvarenja cilja. Nastoji se ostvariti socijalna dominacija, kontrola akcija ili djelovanja drugih u grupi. Agresivnost može biti pozitivna ili negativna, zavisno od konteksta u kojem se upotrebljava.

U grupi djece nemigranata čiji su roditelji u inozemstvu a kod kojih su zamjećene teškoće u ponašanju zastupljeni su neurotski poremećaji, izbjegavanje škole i anksioznost. U egzistencijalističkoj teoriji strah je označen kao emocionalni pratilac osjećaja beznačajnosti (manje vrijednosti), nesavršenosti i kaotične prirode svijeta u kojem osoba živi. Strah nastaje i zbog mogućnosti gubitka (napuštanja) osobe ili stvari uz koju se čovjek osjeća vezan. U djetinjstvu je dominantan oblik straha koji se javlja zbog odvajanja od

najbližih osoba (obično jednog ili oba roditelja) ili od kućne sredine (doma). Ponekad se odbijanje odlaska u školu tumači strahom od odvajanja. Strah se može javljati i zbog brige o neizgodbama koje se događaju (ili bi se mogle dogoditi) bliskoj osobi, te zbog mogućnosti gubitka položaja u društvu. Strah od škole ili školske sredine najčešće je iracionalan i zasnovan na nekim drugim uzrocima.³

Zaključak

Poremećaji ponašanja u djetinjstvu psihijatrijski su naziv za razne obrasce ponašanja u djetinjstvu i adolescenciji. Ponašanja koja se uglavnom ubrajaju u poremećaje ponašanja jesu: delinkvencija, pretjerana agresivnost, često bježanje od kuće, krađe, intelektualne teškoće (u čitanju, pisanju, računanju), govorne smetnje (mucanje, tepanje), poremećaji sna i apetita, nedostatak higijenskih navika, napadaji bijesa, laganje, bježanje iz škole itd.

Rutterovim upitnikom razrednici su ocjenjivali elemente koji sačinjavaju pokazatelje poremećaja u ponašanju učenika u školskoj sredini. Za potpuniju sliku ponašanja djece bilo bi poželjno duže stručno praćenje (psihologa) unutar školske sredine i izvan nje. Očito je da sve tri grupe koje smo istraživali, u očima nastavnika, manifestiraju neke teškoće u ponašanju (svaki deseti učenik u uzorku). Ono u čemu se razlikuju to je način na koji se izražavaju njihove teškoće. Očito je da na njihovo ponašanje utječu prilike u njihovu životu izvan škole, te različito životno iskustvo. Nešto veći broj djece s problemima u ponašanju u kontrolnoj grupi daje naslutiti kako na promjene ponašanja ne utječe samo migracijski činilac već i neke druge socijalne i ekonomske varijable (materijalno stanje obitelji, uvjeti stanovanja, obrazovanje roditelja i sl.). Manje ima agresivnosti kod djece koja imaju poteškoća u ponašanju a boravila su u inozemstvu nego u djece nemigranata kojih roditelji ne rade u inozemstvu, što se može donekle objasniti odgojom u različitim sredinama, te razlikom u iskustvima. Nesigurnost i strah u djece nemigranata čiji roditelji rade u inozemstvu možemo objasniti njihovom situacijom da u važnoj životnoj dobi, kad im je potreban oslonac na obitelj, žive bez jednog ili bez oba roditelja.

Većina autora naglašava ulogu obitelji u ponašanju djece. U suvremenom društvu mnoge su od porodičnih funkcija eliminirane ili uvelike smanjene. Obitelj je ostala ekonomska zajednica samo u okvirima potrošnje. Škole, vjerske zajednice i društvene organizacije preuzele su mnoge obiteljske funkcije, posebno na polju obrazovanja, socijalizacije, nadzora nad djecom, kreiranja njihova slobodna vremena. Koliko škola u nas na zadovoljavajući način ispunjava svoju funkciju nije bilo predmet našeg istraživanja.⁴ Ali ono na što očito ukazuju rezultati istraživanja jest potreba da se pojedinim grupama djece pristupa različito, jer njihovi problemi nisu posve isti. U našem slučaju to su djeca koja su bila zahvaćena procesom migracija i ona koja nisu bila.

Na dječje ponašanje uvelike utječu zadaci i problemi koji se pred njih postavljaju. Sigurno da neizvjesnost o njihovoj budućnosti i želje koje im nameće uža ili šira socijalna sredina utječe na ponašanje djece. Djeca koja su živjela u inozemstvu kao i djeca nemigranti čiji roditelji žive u inozemstvu imaju veću mogućnost "izbora" poznavajući dvije socijalne sredine, kako iz vlastitog iskustva ili iz iskustva svojih roditelja. Merton (7: 438)

³ Isto, vidi opširnije

⁴ Schallerovim upitnikom (13) mjereno je stav učenika prema školi. Rezultati su pokazali da djeca, bez obzira na migracijsko iskustvo, imaju podjednako negativan stav prema školi. Smatraju da je škola teška, nastava opterećena mnoštvom nepotrebnih činjenica, ne izvodi se na primjeren način i povremeno žele "markirati".

ukazuje na "anticipacijsku socijalizaciju" kao proces kroz koji pojedinci usvajaju vrijednosti i orijentacije " statusa u koji pojedinac još nije uključen, ali kojemu želi pripadati" . Značajno je za taj proces da je implicitan, nesvjestan i neformalan. Pojedinac se prilagođava zadanoj situaciji koja ga okružuje, manje ili više nesvjesno, usvajajući elemente za svoju buduću ulogu, koji ga usmjeravaju prema položaju koji još nije usvojio.

Prilog 1

UPITNIK ZA NASTAVNIKE (RUTTER)

Ne odnosi se na di- jete	Donekle se odnosi na dijete	Sigurno se odnosi na dijete
--------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------------

1. Vrlo nemiran. Gotovo nikad na miru.
2. "Markira" iz škole.
3. Vrpolti se, nervozan.
4. Često uništava vlastite ili tuđe stvari.
5. Često se tuče ili svađa s drugom djecom.
6. Druga ga djeca baš ne vole.
7. Često je zabrinut za mnogo stvari.
8. Sklon je osami i bavi se sam sa sobom.
9. Razdražljiv, kolerik, nagao.
10. Često se doima jadno, nesretno, plačljivo ili u nevolji.
11. Trza se, ima poteškoća u ponašanju i govoru, ili tikove lica ili tijela.
12. Često "sisa" palac.
13. Često grize nokte.
14. Izostaje s nastave zbog beznačajnih razloga.
15. Često neposlušan.
16. Miran samo za kratkovrijeme.
17. Zaplašen, boji se novih stvari ili novih situacija.

18. Sitničavo ili suviše pedantno dijete.
19. Često laže.
20. Lani je nekoliko puta krao.
21. Ove se godine u školi smoćio (upiškio) ili uprljao (ukakao).
22. Često se tuži da ga nešto boli.
23. Rasplakao se kad je došao u školu ili je odbio ući u zgradu.
24. Muca ili zamuckuje.
25. Drugi govorni problemi.
26. Tiranizira drugu djecu.

LITERATURA

1. Andrilović, Vlado; Čudina, Mira. *Osnove opće i razvojne psihologije*. Zagreb: Školska knjiga, 1990, 221 str.
2. Bruner, Jerome. *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986.
3. Fulgosi, Ante. *Teorije ličnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 1981, 499 str.
4. Institut für Entwicklungsforschung, Wirtschafts- und Sozialplanung (ISOPLAN). *Rückher und Reintegration jugoslawischer Arbeitnehmer aus der Bundesrepublik Deutschland*. Saarbrücken, 1987.
5. Limage, L.J. "Policy Aspects of Educational Provision for Children of Migrants in Western European Schools". *International Migration*. 23/1985, br. 2, str. 251-262.
6. McGee, Rob et al. "The Rutter scale for completion by teachers: factors structure and relationships with cognitive abilities and family adversity for a sample of New Zealand children." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 26/1985, br. 5, str. 727-739.
7. Merton, Robert K. *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press, 1968.
8. Persoglio-Jureša, Đurđa. "Ispitivanje o vrijednosnim orijentacijama (vrednotama) srednjoškolske omladine-povratnika u gradu Zagrebu". Zagreb: *Migracijske teme*, god. 3, 1987, br. 1, str. 43-64.
9. Reber, Arthur S. *Dictionary of Psychology*. London: Penguin Books, 1985, 848 str.
10. Reich, Ben; Adcock, Christine. *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja*. Beograd: Nolit, 1978, 140 str.
11. Rutter, M. "A Children's Behaviour Questionnaire for Completion by Teachers: Preliminary Findings". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 1967, br. 8, str. 1-11.
12. Schaller, J. "Geographic mobility and children's perception of their school situation". *Göteborg Psychological Reports*, 4/1974, br. 21.
13. Švob, Melita; Podgorelec, Sonja; Brčić, Karmen; Đuranović Vlasta. "Uključivamje djece povratnika u škole". Zagreb: *Migracijske teme*, god. 5, 1989, br. 4, str. 379-391.
14. Švob, Melita; Kotarac, Zvonimir; Ivezić, Zdenko. "Ponašanje i odnos djece prema dopunskoj školi u Berlinu". Zagreb: *Migracijske teme*, god. 5, 1989, br. 1, str. 21-26.

THE BEHAVIOUR OF MIGRANT AND NON-MIGRANT PUPILS

SUMMARY

The authors analyse part of the findings of the research project "Development and growth of migrant children", in which teachers evaluated the behavior of pupils at school. The sample consisted of three groups of pupils in elementary and in the first grades of secondary school in Zagreb:

- 1) returnées from Germany,
- 2) non-migrant pupils (the control group) and
- 3) non-migrant children with parents abroad. In total, the sample consisted of 300 pupils (100 in each group).

Teachers evaluated the behaviour of pupils with the help of "Rutter's questionnaire for pupil behaviour". The findings indicate that in all three groups there are children that show certain behavioural disturbances, although the groups differ in regard to the type of manifested disturbance. Thus, returnée children show certain symptoms of neurotic behaviour, and they are the least liked among their fellow pupils. The teachers noted that non-migrant children (the control group) had the most problems: among them aggressive behavior is dominant.

These children are the most lonely, and they most often complain and express their grief to teachers. Among non-migrant children whose parents are abroad there are some whose behaviour is neurotic (with emphasized anxiety), and there is more frequent truancy. The research results indicate that a different teaching approach is needed towards the different groups of children, since their problems are diverse, and schools do not pay sufficient attention to diversity in the behaviour of pupils.